

ברטיסלובה

(Bratislava; גרמנית: פרסבורג, Pressburg; הונגרית: פוז'יוני[ן], Pozsony; בפי היהודים פרשבורג), עיר בצ'כוסלובקיה, בירת סלובקיה. ב' ידועה למן המאה העשירית. ב-1784-1541 היתה בירת הונגריה שבשלטון ההבסבורגים, ועד 1848 מושב הפרלמנט ההונגרי. ב-1918 היתה לבירת המחוז הסלובקי בצ'כוסלובקיה, וב-1939-1945 – בירת המדינה הסלובקית. יהודים נזכרים בב' כבר במאה ה-10, ובמאה ה-17 החלה הקהילה לפרוח. הרב משה סופר (ה'חתם סופר', 1762-1839) יסד בב' ישיבה גדולה, והיא היתה מרכז חרדי ראשון במעלה. במחצית השנייה של המאה ה-19 קטנה השפעת החרדים, וקמו מוסדות חדישים, דתיים וחילוניים, ובהם רשת בתי-ספר, בית-חולים, מוסדות ספורט ועיתונים, ובכללם שבועון עברי. מסורת אנטי-יהודית באה לידי ביטוי בפרעות ב-1831, 1848, 1918 ו-1937, בשואה וגם אחרי מלחמת-העולם השנייה. בדצמבר 1940 ישבו בב' כ-15,000 יהודים – כשישית מיהודי סלובקיה.

כבירת המדינה שכנו בב' מוסדות יהודיים מרכזיים, ובהם 'מרכז היהודים' וארגוני הקהילות. בעיר התרכזו גם ארגונים לאומניים, כגון משמר הלינקה ונוער הלינקה (Hlinkova Mladez) הסלובקיים, וגדודי המתנדבים (Freiwillige Schutzstaffel) והיטלריוגנד הגרמניים. הארגונים הללו והאספסוף העירוני הרבו לפרוע ביהודים. הפרעות החלו מיד עם מתן האוטונומיה לסלובקיה באוקטובר 1938, והתחדשו מידי פעם. יהודי ב', שעדיין חיו בחלקם בתחום הגטו הישן ז'ידובנה (Zidovna) נחשפו לגיחות מאורגנות של פורעים ולפעילות ספורדית של מתנכלים. בעקבות הפרעות אחרי הכרזת העצמאות של סלובקיה במרס 1939 התארגנה ברובע היהודי הגנה עצמית, ובה בעלי-מלאכה יהודים, חברי אגודות ספורט, בחורי-ישיבה ובני תנועות נוער. גם בעת ההתקפות הספורדיות התגוננו היהודים, ובמקרים מעטים הסתיימו ההתקפות במות התוקפים.

יהודי ב' הזדרזו לבוא לעזרת אחים בצרה. ראשונים זעקו לעזרה יהודים מאוסטריה, במיוחד בני 'שבע הקהילות' שבבורגנלאנד שסבלו מידי הס"ס, ויהודים תושבי סלובקיה שהשלטונות גירשום להונגריה בטענה שהם אזרחיה, וההונגרים החזירום לשטח ההפקר שבין שתי הארצות. המוסדות היהודיים שכרו לנרדפים ההם את אולמות בית-החרושת לשעבר 'פאטרונקה' (Patronka) והתקינום לשהייה מאולתרת. לימים הפך 'פאטרונקה' למקום אימה, ובו רוכזו היהודים לפני גירושם למזרח.

מנמל ב' שעל הדנובה הפליגו כמה אוניות של 'עליה ב' לים-השחור ולחופי הארץ. בין המעפילים היו פליטי ארצות שכנות ותושבי צ'כוסלובקיה. רק חלק מהם הצליח להגיע אל חופי הארץ. לגירושי היהודים ב-1942 קדמה הוצאתם מכיכרות, מרחובות, ומרבעים מוגדרים של הבירה, והעברתם לערי השדה. המיבצע, המכונה דיסלוקציה (Dislokacia), התנהל מסתיו 1941 עד

אביב 1942, ובמסגרתו הועברו כ- 6,700 נפש, כלומר, כמחצית היהודים שבב'. השלטונות החרימו את רכושם, ואת דירותיהם חילקו לתושבים. הנימוק הרשמי לדיסלוקציה היה המחסור בדירות בבירה המתרחבת, אך למעשה נועדה הפעולה להיות הכנה לגירושים: ריכוז היהודים במקומות מעטים כדי שיקל לשלחם מזרחה.

עם תחילת הגירושים, הועמס חלק מהקורבנות לקרונות ב'פטרונקה' ונשלח ישירות לפולין, ואחרים נשלחו למקומות ריכוז מיוחדים. אך בב' נמשכה פעילות יהודית, בין חוקית – פעילות 'מרכז היהודים', ובין לא-חוקית – כגון קבוצת העבודה. אחרי פרוץ המרד הסלובקי הלאומי ב-1944 כבשו הגרמנים בתוך זמן קצר את ב'. היהודים שלא הספיקו להימלט ביקשו להסתתר בבונקרים בעיר, לרוב תמורת כסף רב. חלק מהמסתתרים נתפס בקלות בידי הכוחות הסורקים, הועבר למחנה סרד, ומשם למחנות ההשמדה. כאשר קטן מספר הקורבנות, נערכו הגרמנים לחיפושי פתע ברחובות העיר, ובאותה עת רבתה פעילות המלשינים ומשתפי-הפעולה, יהודים ולא-יהודים. בתחילת הכיבוש בידי הגרמנים השתעשעו אחדים מחברי 'קבוצת העבודה' באשליה שיוכלו לסייע ליהודים המקומיים, עד שנתפסו והועברו לסרד. לעומתם התארגנה בעיר מחתרת יהודים לשם עזרה בכספים ליהודים המסתתרים. אנשי המחתרת קיבלו את הכספים מידי נציג הצלב האדום הבין-לאומי השוויצ'י, וחילקום בסתר לנזקקים. אנשי המחתרת שנפלו בידי הגרמנים שימשו בידי הגסטפו פיתיון כדי לגלות יהודים הסובבים ברחובות ופונים לעזרה אל איש המחתרת המוכר להם. כך נתגלו רבים ובעקבותיהם בני משפחתם. כששיחררו הסובייטים את ב', באפריל 1945, שרדו בה יהודים מעטים בלבד.

השחרור לא שם קץ לפרעות. בלטו בחומרתן פרעות קיץ 1946, כשנשדד גם בית-החולים היהודי, ופרעות קיץ 1948. בפרעות הללו, האחרונות מאז תום המלחמה, התארגנה הגנה עצמית ועצרה את הבוזזים.

רובי יהודי ב' עזבוה בגל ההגירה הגדול ב- 1948 וב- 1949. בעיר ממשיכים להתקיים חיים יהודיים בממדים מצומצמים.